SELF KNOWLEDGE AS EMPATHY: THE CASE OF SOCRATES

Cristian Andrei THEMISTOCLE
University of Bucharest

Abstract: Even from the beginings mankind desired knowledge. But before the desire to consciously and empathically know the world, his fellow beings, every human being had and will continue to have until the end of time, deep inside, the hidden wish of knowing himself. But for the postmodern man and not only for him philosophy or the activity of philosophers often seems to be something pretious, pretentious, exotic, something with no apparent real, valuable finality in our usual lives. I will try to show in this essay the fact that the one true, authentic understanding of ancient greek philosophy, as passion for wisdom, has a somehow similar root with Christianity, which is a very profound and discreet desire for self knowledge, self fulfillment, freedom of soul and connection with other fellow human beings. All these can be reached through empathy. The two also share the same final earthly purpose, which is that of continuous preparation for death. This vision encapsulates both ethic and ontologic dimensions of philosophical activity. Our conclusion is that philosophy, in its authentic form of love for self knowledge, freedom, as a future and continuous preparation for death, becomes, in the postmodern times we live in, a feature especially for the religious people and for all those willing to better understand and perceive humans and human life as a whole.

Keywords: self knowledge, Christianity, empathy, philosophy.

”Cât se înșeală oamenii care caută fericirea departe de ei înșiși,
în țări străine și în călătorii, în bogăție și slavă,
în averi mari și plăceri, în desfătări trupești,
în lux și în totul felul de deșertăciuni,
care se sfârșesc în amărăciune!
Ridicarea turnului fericirii în afara inimii noastre.
seamănă cu zidirea unei clădiri pe un teren zguduit continuu de cutremure.
Curând, o astfel de construcție se va prăbuși la pământ”
(Sfântul Nectarie al Pentapolei)

Demersul de analiză a momentuluilui Socrate și a filosofiei sale are aici ca punct de plecare temeiul *cunoașterii de sine*, o idee de altfel extrem de importantă și pentru filosofii presocratici și nu numai (Amintim aici inscripția de pe frontispiciul Oracolului de la Delphi, *Gnothi se auton*). Scopul acestui demers subsumează alte trei scopuri secundare: a) evidențierea și dezvoltarea ideii că în cazul perspectivei filosofice socratice există o legătură între cunoașterea de sine autentică, viața interioară și adevărata libertate umană; b) cunoașterea sinelui reprezintă *o condiție* sine-qua-non a libertății spiritului și desăvârșirii omului; c) scoaterea în evidență a faptului că singura cunoaștere autentică de sine este cea dobândită nu prin forțe proprii, raționale, ci este aceea atinsă cu ajutorul și în prezența continuă a Divinității.

În încercarea de a determina o structură inițială de fixare și argumentare a celei dintâi idei vom pleca de la varianta de definire a noțiunilor de cunoaștere de sine, viața interioară și libertate. Una din încercările autohtone importante de a determina aceste trei noțiuni, a fost făcută de profesorul Constantin Enăchescu în lucrarea *”Experiența vieții interioare și*

BDD-A22180 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:46 UTC)

cunoaşterea de sine (de la Socrate la Freud)". Lucrarea de faţă demarează prin stabilirea primelor repere necesare cu privire la explicarea termenilor de viaţă interioară şi cunoaştere de sine. "Înţelegem prin *viaţă interioară* totalitatea trăirilor Subiectului pur, considerat ca suflet – *psyche*, cu caracter subiectiv, imaterial, interior Persoanei, propriu şi specific ei, ca *fapte de coştiinţă.* Viaţa interioară reprezintă universul sufletesc al Persoanei, totalitatea experimentelor ei trăite anterior, a celor actuale, precum şi aspiraţiile proiective de viitor ale acesteia. În felul acesta, viaţa interioară se desfăşoară în conformitate cu *timpul* (interior), *individual* al Persoanei. Prin aceasta ea se diferenţiază de *viaţa* (din Lumea posibilă) *externă*"[1]

După cum se observă, profesorul Enăchescu distinge clar între viaţa interioară ca univers sufletesc al Persoanei şi viaţa externă, cu toate că există legături esenţiale între cele două, distincţia aceasta e una reală. "Viaţa (lumească) externă a Persoanei este comună cu cea a celorlate persoane şi ea este *istoricitate*. Spre deosebire, însă de aceasta, viaţa (sufletească) interioară a Persoanei este unică şi strict personală, fiind prin aceasta o experienţă absolut individuală şi care reprezintă *psiho-biografia* individului respectiv. Cele două *modele de viaţă* ale Persoanei sunt inseparabile şi ele se constituie sub forma existenţei acesteia"[2]

Este uşor de remarcat în această definiţie o anumită tentă psihologică, îmbinată cu o perspectivă holistică asupra variatelor modalităţi de înţelegere şi delimitare a ceea ce poate fi numit viaţă interioară. Definiţia poate trece însă cu brio testul de autenticitate, atât din perspectiva psihologiei, cât şi a filosofiei. Tenta psihologică se păstrează şi în încercarea de definire a cunoaşterii de sine. "*Cunoaşterea de sine* apare ca o consecinţă a faptului că *viaţa interioară* poate fi *obiect de cunoaştere* pentru Eul cugetător. Dar această formă de cunoaştere (spre deosebire de cunoaşterea intelectiv-logică a realităţii Lumii externe posibile) este de o cunoaştere întoarsă către Sine însuşi, o cunoaştere în care Eul cugetător îşi ia ca *obiect de cunoscut* propriul său Subiect (interior) sufletesc. Altfel spus, înţelegem prin *cunoaşterea de sine* o întoarcere prin autointeriorizarea de Sine a Eului. Ea este un act de *privire interioară*, prin care Conştiinţa de sine îi dezvăluie Eului *cine este* sau, altfel spus, descoperirea de *sine-însuşi*"[3]. Privirea asupra Sinelui, cunoaşterea şi acest *efort empatic de identificare cu Sinele propriu* asemănător cu efortul *anamnesis*-ului platonician, constituie, prin urmare, trăsături de bază ale cunoaşterii de sine

În încercarea de a evidenţia importanţa şi necesitatea unui astfel de demers, deopotrivă analitic şi descriptiv, întreprins asupra unei teme cu o atât de largă posibilitate a abordării precum este cea a *cunoaşterii de sine*, punctul de plecare se va constitui din anumite coordonate fundamentale, atât spirituale cât şi spaţio-temporale ale înţelegerii şi etosului specific românesc, prezente în spaţiul cultural autohton, foarte înfloritor şi luminos din punct de vedere cultural şi spiritual al primei jumătăţi a secolului XX. Iată câteva din consideraţiile binecunoscute, de mare profunzime şi exactitate ce aparţin filozofului român Constantin Noica şi care privesc o serie de aspecte esenţiale ale etosului autohton, rezultante ale "*adâncirii în lumea duhului românesc"* (Noica, Humanitas 1991) aşa cum autorul însuşi remarcă. Acestea pot fi regăsite în studiile şi articolele sale adunate ulterior în volumul *Pagini despre sufletul românesc*. După ce, încă de la începutul lucrării sale, în cadrul conferinţei *"Ce e etern şi ce e istoric în cultura românească"* (susţinută la Berlin în 1943) Noica remarcă noua voinţă a românilor "*de a face istorie*" pe plan creativ precum şi o anumită tensiune culturală "care domină, pe toate planurile, lumea românească de azi"[4], el continuă şi stabileşte recunoaşterea caracterului *de cultură minoră* a modelului românesc şi a diferenţelor faţă de

[1] Constantin Enăchescu, *Experienţa vieţii interioare şi cunoaşterea de sine (de la Socrate la Freud)*, ediţia a doua, Editura "Paideia", Bucureşti, 2006, pagina 7

[2] Idem, pagina 7

[3] Constantin Enăchescu, idem, pagina 7

[4] Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p 6.

BDD-A22180 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:46 UTC)

cultura greacă; urmează generarea unei imagini clare, determinată de termeni preciși, pe care autorul îi utilizează pentru a descrie secvența istorică prin care spiritul românesc trecea la acel moment: ”Dar tocmai aceasta ne nemulțumește azi: că am fost și suntem - prin ce avem mai bun în noi – săteni. *Noi nu mai vrem să fim eternii săteni ai istoriei.* Tensiunea aceasta – agravată nu numai prin faptul că suntem conștienți de ea, dar și prin convingerea că <<a fi conștient>> poate reprezenta un semn de sterilitate- alcătuiește drama generației de azi. Economicește și politicește, culturalicește ori spiritualicește, simțim că nu mai putem de mult trăi într-o Românie patriarhală, sătească, anistorică. Nu ne mai mulțumește România eternă; vrem o Românie actuală. Aceasta este frământarea pe care o descriem, mai jos, pe plan de cultură.”[5]. Acest tip de moment este unul de cotitură în orice tip de reprezentare culturală, cu atît mai mult în cadrul unei culturi minore. Citind rândurile scrise nu cu mult timp în urmă de filosoful român resimțirea acestui moment de cotitură culturală și spirituală (păstrând proporțiile, desigur!) poate duce gândul undeva departe, înapoi în timp, la schimbarea majoră produsă de nașterea filosofiei în spațiul grecesc. Evidențierea importanței acestui moment a fost bine subliniată de Pierre Hadot: ”Astfel se întâmplă că, în secolul VI, Xenofan din Colophon emigrează în Elea, că Pitagora, originar din insula Samos, nu departe de Milet, se stabilește la sfârșitul secolului VI la Crotona, apoi la Metapont. Încetul cu încetul, Italia de sud și Sicilia vor deveni centrul unei activități intelectuale extrem de vii, o dată cu Parmenide și Empedocle, de exemplu. Toți acești gânditori *propun o explicație rațională a lumii* și cu aceasta se produce o cotitură decisivă în istoria gândirii. Existau, într-adevăr, înaintea lor, în Orientul apropiat, și chiar în Grecia arhaică, cosmogonii, dar ele erau de tip mitic adică descriau istoria lumii ca o luptă între entități personificate. (...)”[6]. Apare astfel o nouă modalitate de înțelegere a lumii și a semenilor. ”Ei propun o teorie asupra originii lumii, a omului și a cetății. *Această teorie este rațională* deoarece încearcă să explice lumea nu printr-o luptă de elemente, ci printr-o luptă între realități fizice și prin predominarea uneia asupra celorlalte”[7]. Constantin Noica descrie atent această naștere a activității de a filosofa în spațiul grecesc. ”Filosofia obișnuită s-a născut, ca apariție istorică, în prelungirea unei sensibilități de alt tip. Nașterea ei se datorează unui ”a gândi” ca *act nefiresc*. Nu faptul de a fi, ci conștiința de a fi făcut posibilă filozofia ca atare. Iar conștiința de a fi se așază în fața lumii. Omul apare drept singura ființă ce poate fi străină de lume; care o privește pe aceasta de la distanța pe care o dă spiritul. (...). Într-un cuvânt: *sensibilitatea din care s-a născut filosofia e a unei rupturi, nu a unei continuități*”[8].

Cu alte cuvinte, atât momentul apariției filosofiei grecești precum și momentul de ”desprindere” spiritual-culturală descris de Noica reprezintă momente de schimbare, de ruptură față de trecut, față de lume.Omul începe să observe lumea, fără a mai face parte neapărat din ea, din obiectul de cunoscut. Dar despre ce fel de ruptură este vorba și *în ce măsură* poate să afecteze aceasta conceptul de cunoaștere a sinelui?

Teza principală pe care acest articol o susține este reprezentată de ideea că, deși cele două momente de ”rupere” de trecut par unele de evoluție , de progres cultural și spiritual real, acestea reprezintă, cel puțin *în ceea ce privește conceptul de cunoaștere de sine*, momente de cădere, de îndepărtare de autentic. Iar această îndepărtare de autentic apare din cauza diminuării (puțin probabile în aparență dar apărută în timp, pe nesimțite), a *posibilității omului de a empatiza* cu cei din jur și cu sine, diminuare ce nu poate fi altceva decât unul din efectele ruperii spirituale amintite mai devreme.

---

[5] Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, București, 1991, p 8.

[6] Pierre Hadot, *Ce este filosofia antică?*, Editura Polirom, Iași, 1997, p 37

[7] Idem, p 37

[8] Constantin Noica, idem, p 79.

BDD-A22180 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:46 UTC)

Un pasionat al filosofiei antice, Pierre Hadot, sublinia la începutul anilor 90 că există o strânsă legătură între discursul filosofic în antichitate și modul de viață pe care autorul discursului îl urma. ”Nu este vorba despre a opune și a separa, pe de o parte, filosofia ca mod de viață și, pe de alta, un discurs filosofic care ar fi într-un fel exterior filosofiei. Din contră, este vorba de a arăta că discursul filosofic face parte din acest mod de viață. Dar, în schimb, trebuie să recunoaștem că alegerea felului de viață, făcută de filosof, determină discursul său. Aceasta înseamnă că nu putem considera discursurile filosofice ca realități care ar exista în ele însele și pentru ele însele și să le studiem structura independent de filosoful ce le-a desfășurat. Putem oare separa discursul lui Socrate de viața și de moartea lui?”[9]. Așa cum există o constantă în moartea și în viața lui Socrate avem de-a face cu o altă constantă foarte importantă, *empatia*, care apare mereu în dialogurile cu interlocutorii săi. Ironia și auto ironia socratică nu sunt decât forme de empatie atent mascată în discurs. ”Când Socrate pretinde că nu știe decât un singur lucru, și anume că nu știe nimic, înseamnă că refuză concepția tradițională despre cunoaștere. Metoda sa filosofică nu va consta în a transmite o cunoaștere, ceea ce s-ar reduce la *a răspunde* la întrebările discipolilor, ci din contra la *a-i interoga* pe discipoli, pentru că el însuși nu are nimic să le spună, de felul conținutului teoretic de cunoaștere. Ironia socratică constă în a se preface că vrea să învețe ceva de la interlocutorul său, pentru a-l face pe acesta să descopere că nu cunoaște nimic în domeniul în care pretinde că este învățat”[10]. Numai printr-o cunoaștere de sine autentică omul poate avea o viață interioară autentică și numai printr-o viață interioară autentică omul poate nădăjdui la adevărata libertate și desăvârșire. Din dorința de a-l face pe semenul său conștient de adevărata sa potență Socrate empatizează cu acesta punându-l la sfârșitul procesului de maieutică socratică față în față cu sine. Se poate vorbi în acest sens de o adevărată menire a lui Socrate, subliniată atât în dialogul Apologia lui Socrate cât și în Banchetul: ”Misiunea lui Socrate, cea care i-a fost încredințată, spune *Apărarea*, de către oracolul de la Delphi, adică în cele din urmă, de către zeul Apolo, va fi aceea de a-i face pe oameni să devină conștienți de propria lor ne-știință, de ne-înțelepciunea lor. Pentru a îndeplini această misiune, Socrate va lua el însuși atitudinea cuiva care nu știe nimic, adică cea a naivității. Este vestita ironie socratică: ignoranța prefăcută, aerul nevinovat cu care, de pildă, a cercetat dacă există cineva mai învățat decât el”[11]

Din păcate, așa cum trecerea de la cultura orală la cea scrisă în Grecia Antică nu a reprezentat neapărat un progres, nici ruperea discursului filosofic de viața de zi cu zi nu reprezintă un caz fericit ci, dimpotrivă, unul de alienare, de degradare, în primul rând a sinelui, a vieții și a cunoașterii de sine precum și a relației cu cei din jur. Socrate, după cum bine se știe, nu a scris nici un rând. El s-a multumit *să trăiască conform cu ceea ce credea* și prin asta a avut o atât de uriașă influență asupra celor din jur. Ruptura a apărut ulterior, pe măsură ce timpul a trecut și potrivirea între discursul filosofic și viață s-a atins doar în aparență sau ca formă a unei nevoi târzii de îmbinare a celor două aspecte, însă nu firesc, fără a mai veni de la sine.

Probabil ca e vorba de o *ruptură* asemănătoare cu cea menționată de Noica și în cazul încercării de a descrie și de a analiza dintr-o perspectivă largă sinele românesc al sec XX și nevoile sale, privind de la *distanța pe care o dă spiritul* (Noica, Humanitas 1991) dinăuntrul unei lumi atât de aproape de tot ceea ce înseamnă transcendență și spiritualitate cum e cea românească. Constantin Noica recunoaște această trăsătură esențială a culturii poporului român.”În această concepție, nici efortul de cunoaștere științifică și nici cel de desăvârșire morală, pe calapoade naționale, *nu pot sta pe primul plan aici*. Nu știu dacă și în alte părți

[9] Pierre Hadot, *Ce este filosofia antică?*, Editura Polirom, Iași, 1997, p 31
[10] Idem, p 55
[11] Idem, p 54

BDD-A22180 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:46 UTC)

Psalmii Vechiului Testament s-au citit la fel de mult ca la noi. În orice caz, eternitatea românească despre care vorbesc este de acest tip. Nu o plenitudine istorică, nu realizări majore- pe care neamul nostru nici n-ar fi avut când să le înfăptuiască- dau garanția duratei; ci sentimentul că, în fond, există un plan față de care toată frământarea istorică este irosire și pierdere. Dar - și aici e aspectul nou față de tânguirea biblică – neamul românesc e și el, într-un fel, solidar cu acel plan neschimbător"[12]. Explicația acestei stări de fapt ține, poate, de acel *agnosticism înțelegător* (Noica, Humanitas, 1991) pe care autorul citat mai sus îl preia de la Vasile Băncilă. Această predilecție de înțelegere și raportare la timp și la evenimentul istoric și cultural este încă o dată evidențiată de Constantin Noica atunci spre finalul lucrării sale atunci când el spune, în finalul articolului său, cum gândește poporul român: " Încheierea e simplă: cugetul românesc nu are, pe linia lui firească, vocația filosofiei. Poporul grec a avut-o și a dat unul din marile tipuri de filozofie: cea a ființei. Poporul german a avut-o și a dat celălalt mare tip al filozofiei: filozofia spiritului. Noi însă nu avem, de la noi, vocația filozofiei. Poate pentru că nu avem o problematică a *devenirii* (nu există nici măcar un termen românesc pentru <<devenire>>). Opunându-se devenirii, grecii au descoperit ființa. Integrând devenirea, cugetul german a descoperit spiritul. Dar și unul și altul dintre aceste două mari tipuri de gândire au filozofat pe temeiul *rupturii dintre om și lume;* pe temeiul dezintegrării omului de lume. Noi nu avem vocația filozofiei. Dar teologicul ne-o poate da. Nu creștinismul ortodox neapărat, dar teologicul [13].

Așa cum reiese și din rândurile de mai sus background-ul ontologic, spiritual, cultural etc necesar unui efort filosofic autentic nu lipsește din spațiul românesc iar un astfel de demers merită urmat. Asta cu condiția ca modelul de filosofare să se mențină unul cel puțin la fel de authentic precum cel antic, al dragostei de frumos, de viață, de adevăr și de semeni, al empatiei, al cunoașterii ca mijloc de a ajunge la desăvârșire și nu ca scop în sine, ca cel al părinților filosofiei antice. Socrate și filosofia lui au reprezentat și vor continua să reprezinte, fără doar si poate, un astfel de model.

Bibliografie:

1. Constantin Enăchescu, "Experiența vieții interioare și cunoașterea de sine (de la Socrate la Freud)", ediția a doua, Editura "Paideia", București, 2006
2. Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, București, 1991
3. Cristian Iftode, *Filosofia ca mod de viață*, Editura Paralela 45, Pitești 2010
4. Platon, *Phaidon*, traducere de Petru Creția, Editura Humanitas, București, 1994
5. Platon, *Banchetul*, traducere Cezar Papacostea, Editura de Vest, Timișoara, 1992
6. Platon, *Opere complete IV*, trad. Petru Creţia, Constantin Noica, Cătălin Partenie, Editura Humanitas, Bucureşti 2004
7. Sabin Totu, *Filosofia și istoria ei- o introducere în filosofia istoriei filosofiei*, editura Universității din București, 2006
8. Pierre Hadot, *Ce este filosofia antică?*, Editura Polirom, Iași, 1997,
9. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, în Fil. rom., vol. III, Editura Harisma, București, 1994,
10. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Capete despre Dragoste*, în Fil. rom., vol. II, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1947

[12] Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, București, 1991, p 11

[13] Idem, p 99

BDD-A22180 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:46 UTC)

Această lucrare a fost cofinanţată din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Cod Contract: POSDRU/159/1.5/S/140863, Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE).

BDD-A22180 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:46 UTC)